

DO K OŘÁN

Magdalena Fiřtová,
Kryštof Kozák (eds.)

SPOJENÉ STÁTY V ÚPADKU?

Vybrané problémy veřejné politiky
v severoamerickém kontextu

**Magdalena Fiřtová,
Kryřtof Kozák (eds.)**

SPOJENÉ STÁTY V ÚPADKU?

*Vybrané problémy veřejné politiky
v severoamerickém kontextu*

DOKOŘÁN

Magdalena Fírtová, Kryštof Kozák (eds.)

SPOJENÉ STÁTY V ÚPADKU?

*Vybrané problémy veřejné politiky
v severoamerickém kontextu*

© Dokořán, 2013

Lektoroval Mgr. et Mgr. Petr Vilímeck, Ph.D.

Všechna práva vyhrazena.

Žádná část této publikace nesmí být rozmnožována a rozšiřována jakýmkoli způsobem bez předchozího písemného svolení nakladatele.

Druhé vydání (první elektronické).

Odpovědná redaktorka Klára Soukupová.

Obálka David Greguš.

Sazba Miloš Jirsa (pdf).

Konverze do elektronické verze David Greguš.

Vydalo v roce 2013 nakladatelství Dokořán, s. r. o., Holečkova 9, Praha 5,
dokoran@dokoran.cz, <http://www.dokoran.cz>, jako svou 616. publikaci
(111. elektronická).

ISBN 978-80-7363-568-8

Obsah

Úvod (<i>Magdalena Fiřtová a Kryštof Kozák</i>)	7
Imperiální politika a mocenský úpadek USA (<i>Petr Anděl</i>)	29
Současné čínsko-americké vztahy v kontextu diskuse o „úpadku USA“ (<i>Jana Sehnálková</i>)	46
Úpadek USA jako tichomořské velmoci? Současný vývoj situace v Jihočínském moři (<i>Jan Hornát</i>).....	63
Úpadek USA jako vojenské velmoci – kybernetická válka (<i>Tomáš Rezek</i>).....	82
Represe a porušování ústavních práv jako projev krize demokracie v USA? (<i>Barbora Čapinská</i>)	108
Radikalizace americké politiky? Analýza vlivu Tea Party na domácí politickou scénu USA v období let 2009–2011 (<i>Maxim Kucer</i>)	128
Vliv soukromých subjektů na financování amerických volebních kampaní (<i>Vendula Krumpřolcová</i>)	141
Sen o kvalitním bydlení jako jedna z příčin současné ekonomické krize (<i>Pavla Voborníková</i>)	156
Neefektivní energetická politika USA jako symptom úpadku? (<i>Helena Schulzová</i>).....	180
Severoamerický kontext: úpadek průmyslového Ontaria vs. vzestup ropné Alberty (<i>Magdalena Fiřtová</i>).....	193
Závěr: Jsou tedy Spojené státy v úpadku? (<i>Kryštof Kozák</i>).....	211
Poznámky	216
Englishsu mmary.....	254
Bibliografie.....	255
Seznam použitých zkratek	278
Rejstřík.....	281
Seznam autorů	284

Úvod

(Magdalena Fírtová a Kryštof Kozák)

Jsou Spojené státy americké opravdu v úpadku? Jak se tento pomyslný úpadek konkrétně projevuje? Tak zní otázky, které si kromě autorů jednotlivých kapitol této kolektivní monografie stále častěji pokládají jak samotní Američané, tak i odborníci z celého světa, kteří se Spojenými státy zabývají. Od 2. světové války USA představují v myslích většiny obyvatel západního světa mocnost, která svými hodnotami, institucemi i modelem ekonomiky zásadním způsobem formovala světové politické i hospodářské uspořádání. Spojené státy se na počátku 21. století stále nacházejí v postavení světové supervelmoci. Ačkoliv představují pouhých pět procent celosvětové populace, Američané vytvářejí jednu pětinu celosvětového hrubého domácího produktu, spotřebovávají přibližně pětinu celosvětové energie a polovina všech světových výdajů na zbrojení je vydávána z rozpočtu americké vlády.

Toto výsadní postavení, které USA získaly na konci 2. světové války a dále si jej upevnily vítězstvím ve válce studené, prochází v současnosti důležitou proměnou. Ta je způsobena především nástupem nezápadních mocností jako Čína, Indie či Brazílie, jejichž ekonomický růst postupně proměňuje někdejší unipolární svět ve svět multipolární. USA stále zůstávají navzdory proměně role, kterou ve světové politice zastávají, „nepostradatelným národem“ pro současný svět.

Hlubší studium proměny role USA i jejích implikací je důležité pro pochopení výzev, kterým může čelit západní společnost obecně, má-li zůstat v mezinárodním měřítku konkurenceschopná a relevantní. Rozkvět i eventuální úpadek severoamerické mocnosti má díky jejímu jedinečnému postavení přímé i nepřímé důsledky na celý globalizovaný svět.

Na první pohled úzce teritoriálně vymezená otázka tak vytváří mnohem širší prostor k reflexi směru, kterým se v současné době USA ubírají, a obecněji pak i k úvahám nad důsledky, které tento vývoj bude mít na uspořádání světa i na západní společnost, například i kvůli dominanci kulturní.

Problém definice úpadku a jeho metodologického uchopení nabízí zajímavou možnost mnohostranného úhlu pohledu na tento fenomén. Jednotlivé případové studie, které tvoří tuto publikaci, se svým multidisciplinárním přístupem pokouší zachytit komplexnost proměny, jíž USA a Kanada procházejí na mezinárodní scéně, ale i ve vnitřním politickém prostoru. Výhodou tohoto přístupu je, že jsme shromáždili autory, kteří se do hloubky zabývají tématy, jež jsou pro ně osobně důležitá. Daní za tento přístup je pak menší míra vnitřní koherence, kterou napravuje alespoň úvod a závěr.

Tato úvodní kapitola má za cíl stručně seznámit čtenáře s dlouhou a pestrou historií úvah o Spojených státech jako o mocnosti v úpadku (v USA existuje pro tento typ uvažování speciální název, tzv. *declinism*). Současná vlna přemýšlení o úpadku, která propukla zhruba s počátkem finanční krize v roce 2008, je totiž pouze další v dlouhé řadě, která sahá až do 17. století a ve které lze nalézt mnoho amerických autorů, kteří se tomuto tématu intenzivně věnují. Pouze pro zajímavost, jeden z prvních argumentů o Americe v úpadku má klimatické pozadí – jednalo se o myšlenku, že v tropickém horku amerického Jihu nemůže nikdy vzniknout společnost s progresivními morálními a politickými hodnotami. V argumentaci autorů věnujících se úpadku USA lze vysledovat mnohé styčné a opakující se myšlenky. Zahraničněpolitická, politicko-ekonomická či psychologická dimenze těchto úvah poskytují praktické vodítko pro základní strukturu této úvodní kapitoly.

Zapeklitost definice úpadku

Na rozdíl od angličtiny chápe čeština slovo úpadek mnohem užším způsobem, proto je užitečné pojem, jenž je centrálním sjednocujícím bodem této monografie, blíže vymezit. Z ekonomického hlediska dnes už víme, že hospodářský vývoj není plynulý a pohybuje se v cyklech, v nichž se světová ekonomika mění vzestupným, expanzivním způsobem, nebo se smršťuje, je v poklesu neboli v úpadku. V kontextu této definice se nabízí otázka, nakolik může být americký úpadek průvodním jevem většího světového ekonomického cyklu, a jsme tudíž svědky konce jedné ze zásadních proměn světového řádu. Takové chápání úpadku se pak odrazí v úvahách o dopadech a významu amerického úpadku pro celý mezinárodní systém.

České obchodní právo oproti tomu definuje úpadek v přesném slova smyslu jako stav formy platební neschopnosti dlužníka, který není dlouhodobě schopen plnit své peněžité závazky k více než dvěma věřitelům. Vyhlásí proto úpadek a začne insolvenční řízení vedoucí k zániku, revitalizaci či restrukturalizaci firmy. Američané v každé své historické vlně uvažování o USA jako o mocnosti v úpadku možná sahají právě k obraznému insolvenčnímu řízení, aby dokázali svou zemi revitalizovat, jak bude dále zmíněno v části o psychologických aspektech úpadkového myšlení. Důležité je, že úpadek může v tomto kontextu sehrát i roli pozitivní.

Ekonomicko-právní pojetí úpadku je s určitou mírou nepřesnosti převeditelné i do geopolitické roviny, kdy je tento pojem tradičně využíván ke zkoumání postavení státu v rámci mezinárodního společenství, k analýze pomyslné křivky „mocenského postavení“, na níž se daný stát v daném čase pohybuje. Ke zhodnocení a zachycení stavu krize neboli úpadku státu pak bývají využívány nejčastěji právě ekonomické kvantifikátory typu celkového HDP, HDP na obyvatele, množství vojenských výdajů z veřejného rozpočtu, objemu prostředků jdoucích na školství či na vědu a výzkum. Je však možné pra-

covat i s komplexnějšími ukazateli, jako jsou vnitřní koheze státu či stabilita jeho politických institucí (Hans Morgenthau: *Politics Among Nations*). Tato „mocenská“ křivka umožňuje zachycovat absolutní výkonnostní potenciál státu v relativním vztahu k ostatním aktérům v mezinárodní aréně. Zde se tak pojem úpadek dostává do roviny geopolitického chápání ve smyslu Cohenovy definice geopolitiky jako organického, živoucího systému, v němž na sebe v interakci s určitým prostorem vzájemně působí politické subjekty (Saul B. Cohen: *Geopolitics of World System*). Úpadek moci v tomto smyslu vyvolává představu degradace živého organismu, který má určitou dobu životnosti, po níž dochází k neodvratnému konci. Bohužel takto konzervativně o geopolitice uvažovali i velmi chytrí a vlivní představitelé tzv. německé školy, jako byli Friedrich Ratzel, Johan Rudolf Kjellén a Karl Haushofer, a nevedlo to k dobrým koncům. Spolu s Josephem Nyem lze tento metaforický obraz organického úpadku odmítnout s poukazem na fakt, že stát může zůstat živoucím a vlivným i poté, co se zhoršilo jeho mocenské postavení a jeho hlavní atributy moci byly oslabeny.

V posuzování otázky úpadku Spojených států je zapotřebí pečlivě rozlišovat mezi relativním a absolutním úpadkem, a to zejména v případě geopolitických souvislostí. Spojené státy mohou totiž stále mírně růst (například v absolutních hodnotách HDP), ale stejně budou označovány jako mocnost v (relativním) úpadku, protože jiné státy rostou ještě rychleji. Tento typ argumentace používá v současnosti zejména Fareed Zakaria v knize *The Post-American World*, kde přichází s konceptem vzestupu ostatních (*rise of the rest*).

Důležité je také rozlišení mezi posuzováním USA jako geopolitické velmoci a mezi vnitropolitickou analýzou politických, ekonomických a sociálních trendů v zemi. Rozdělení této publikace na zahraniční a vnitropolitický prostor má sloužit k zachycení dvojznačnosti tohoto definičního prostoru. Rozmanitost interpretací, jak chápat pojem úpadek,

rozmnožuje i metodologické přístupy ke studiu tohoto fenoménu, kdy lze v některých případech využít měřitelných, nejčastěji ekonomických ukazatelů k relativně objektivnímu vyhodnocení vývoje země, v jiných případech je naopak třeba sáhnout ke kvalitativní obsahové analýze jednotlivých pramenů, které ze své podstaty tvrdě měřitelné nejsou.

Mocenský geopolitický úpadek - konec americké éry?

Na titulních stranách vlivných amerických časopisů se v posledních letech objevily titulky jako „Zamávejte na rozloučenou hegemonii“, „Konec Ameriky“ či „Konec americké éry“. Většina článků upozorňuje na rostoucí vliv globálních a regionálních mocností, jako jsou Čína, Indie, Brazílie či Turecko, a na přelévání moci ze Západu na Východ. Rétorika nejvyšších amerických politických představitelů tomu odpovídá. Například Hillary Clintonová napsala pro prestižní časopis *Foreign Policy* článek nazvaný „Americké tichomořské století“, ve kterém potvrzuje zaměření na Asii jako jasnou geopolitickou prioritu zahraniční politiky USA.¹ Tím nepřímou uznala, že USA musí volit své priority a nejsou schopny být dominantní mocností všude na světě.

Oficiální zpráva Národní zpravodajské rady (*National Intelligence Council*) s názvem *Globální trendy v roce 2025*, vydaná na počátku finanční krize roku 2008, předpovídá, že v následujících 15 letech bude světový systém známý od konce 2. světové války proměněn k nepoznání kvůli globalizaci světové ekonomiky, vzestupu dalších mocností, posílení role nestátních aktérů a přesunu světového bohatství ze Západu na Východ. Dojde tím k zániku unipolárního světa nastoleného po skončení studené války a vzniku nového globálního multipolárního světa, v němž bude dominance USA oslabena.² Na této zprávě je z pohledu úpadku USA důležitá

zejména relativita ztráty síly Spojených států vzhledem k posilování ostatních mocností. Je téměř nezpochybnitelné, že naskok USA před ostatními státy, vyjádřený v produkci ekonomiky či v základních finančních indikátorech, se v 21. století snižuje. Opět slovy uznávaného odborníka Fareeda Zakarii toto „dotahování se“ nezpůsobuje absolutní úpadek USA, ale naopak relativní růst ostatních mocností ve vztahu k USA. Zakaria proto uzavírá, že ačkoli Spojené státy dnes nemají takové postavení, které měly v roce 1945 nebo v roce 2000, pořád jsou silnější než kdokoli jiný – disponují ekonomickým, politickým, vojenským i kulturním portfoliem, které nebude v nejbližší době překonáno.

V geopolitické rovině je klíčové rozlišovat mezi absolutními a relativními hodnotami vývoje. Pokud váš potenciální rival (Čína) roste o deset procent ročně a vaše země roste pouze o dvě procenta ročně, je to dostatečný důvod k preventivnímu útoku? Je lepší se těšit z toho, že vaše země roste o dvě procenta, nebo vyvolat obchodní válku, která způsobí v Číně hospodářský pokles o 3 % a u vás bude pokles pouze o jedno procento? Pokud je pro nás důležitý celkový růst, tak v podstatě nevádí, že někdo roste rychleji než my (zvláště když začíná na mnohem nižší úrovni). Pokud je však hlavním kritériem udržení dominantní pozice v absolutních hodnotách, pak by bylo třeba rychlejší růst potenciálních vyzyvatelů co nejdříve zastavit. Z tohoto pohledu je nutné říci, že se USA našťásti chovají s ohledem na širší globální souvislosti relativně slušně a nekladou rychlejšímu rozvoji jiných států drastické překážky.

Očekávání, respektive obava, že Čína nebo jiná země převzme statut lídra mezinárodních vztahů, se totiž může a nemusí naplnit, tak jako se nenaplnilo očekávání v 70. letech 20. století, že Japonsko v následující dekádě získá supervelmocenské postavení. Ještě v roce 1992 se Bill Clinton s nadávkou vyjádřil v tom smyslu, že studená válka skončila a vyhrálo ji Japonsko. Jak uzavírá kapitola Jany Schnálkové, nelineární vývoj čínské ekonomiky způsobený mnoha vnitřní-

mi problémy, stejně jako možnost, že mohou USA pomyslný úpadek zvrátit, činí predikci budoucího vývoje velmi nejistou. Joseph Nye navíc přichází s novou dimenzí zmiňovaného relativního úpadku. Díky globální a technologické proměně světa již totiž nelze hovořit o prostém transferu moci z jedné velmoci na druhou a získání postavení na úkor postavení druhého, ale spíše o rozšíření moci i mimo úroveň států. Je třeba připomenout, že do této hry pronikají čím dál tím více i nestátní aktéři. Kapitola Tomáše Rezka zřetelně dokládá, že například kybernetický prostor je exemplární ukázkou toho, jak se někdejší pouze státní moc přenáší do rukou nestátních aktérů, kteří mají úplně nové prostředky, jak mohou oslabovat americké postavení, ale také postavení jakékoli další velmoci ve světě.

V roce 1987 publikoval britský historik Paul Kennedy do dnes hojně citovanou knihu *Vzestup a pád velmocí*, v níž na historické studii pádu mocností, jako byly habsburské Španělsko, bourbonská Francie či liberální Británie, předpovídá i úpadek americké velmoci, a to především kvůli tzv. neudržitelné imperiální expanzi (*imperial overstretch*).³ Kennedyho hlavní argument se opírá o rozpor, do něhož se dostávají nedostačující vnitřní ekonomický a technologický růst a přílišná zahraniční vojenská angažovanost. Náklady na neproduktivní zbrojení totiž dlouhodobě oslabují ekonomickou základnu země, což vede ve svém důsledku k oslabování velmoci a k jejímu pádu. Byť se v 80. letech Kennedyho předpověď úpadku Spojených států nenaplnila a po rozpadu SSSR se USA ocitly v mnohem silnějším mocenském postavení jediného světového hegemona, jeho argumenty rezonují v americké společnosti zejména díky rostoucímu zadlužení státu, ve kterém hrají vojenské výdaje důležitou, i když v médiích méně zmiňovanou roli. Revidovanou a aktualizovanou verzi podobné myšlenky představil v roce 2008 i známý historik Niall Ferguson ve své knize *Colossus*.⁴ V češtině máme pěkné slovní spojení „kolos na hliněných nohách“ a Fergusonova

knihy říká, že USA jsou právě tento druh kolosu. Z tohoto pohledu dává smysl i postupné stahování amerických jednotek z Iráku a Afghánistánu, které pomalu ale jistě prosazuje prezident Obama.

Celkově vzato je zřejmé, že geopolitické postavení Spojených států prochází určitou proměnou. Zda jej bude jednou možné označit za „úpadek“, je však zatím nejasné. Bude totiž záležet na tom, jaký mezinárodní systém se podaří vytvořit. Fakt, že se v některých velkých zemích začíná dařit dotahování životní úrovně a spotřebitelského životního stylu na úroveň americkou, o úpadku USA nutně nesvědčí. To, že ve svých rozhodnutích budou Spojené státy muset brát větší ohledy na důležité aktéry mezinárodního společenství, je pro americké představitele sice nepřijemné, nicméně takový stav má z širšího hlediska i svá pozitiva. Umožňuje totiž například vytvořit mezinárodní dohody, které nebudou chápány jako americký tlak či diktát, ale budou široce akceptovatelné. Určitá korekce v uplatňování americké moci v zahraniční tak nutně neznamená rovnou úpadek – bude však záležet na tom, jak se s touto svojí novou rolí dokáží Spojené státy vyrovnat. Z tohoto pohledu je nutné podívat se i na vnitřní problémy a procesy, které mohou vypovídat o reálném úpadku jiného druhu. Může být ve svých důsledcích možná i důležitější než ten geopolitický.

Vnitřní úpadek - ekonomika, politický systém a americký sen

Americká ekonomika bývala chápána jako tahoun ekonomického růstu i jako záruka silného geopolitického postavení USA. Obdobně býval politický systém Spojených států vnímán jako synonymum zdravé a silné demokracie. Za třetí pilíř amerického dominantního vlivu ve světě by bylo možné označit přitažlivost tzv. amerického snu, tedy myšlenky, že zodpo-

vědnou a tvrdou prací může každý jedinec dosáhnout štěstí, definovaného zpravidla především finančním úspěchem.

Ekonomická moc je samozřejmě spolu s vojenskou a technologickou mocí základnou pro formování celkového geopolitického postavení země. Již prezident Reagan říkal, že žádný problém, kterému země musí čelit, není důležitější než ekonomická krize. Dodal také, že nic není nemožné, pokud postavíme ekonomiku na nohy.⁵ Silná americká ekonomika umožňovala USA financovat a dále posilovat i vojenskou moc, a upevňovat tak světové mocenské postavení. V roce 2011 velikost americké ekonomiky dosahovala zhruba dvojnásobku velikosti druhého největšího ekonomického konkurenta – Číny, nicméně tento náskok se díky prudkému ekonomickému růstu asijské velmoci rychle zmenšuje. Ekonomická krize, které Spojené státy americké čelily od roku 2008, by pravděpodobně nevyvolala tolik pochybností a otázkou ohledně amerického úpadku, pokud by Spojeným státům zároveň „nedýchala na záda“ Čína a ostatní aspirující velmoci. Nicméně podle nejnovějších indikátorů se zdá, že i tato poslední krize byla pouhou cyklickou vlnou, protože podle Mezinárodního měnového fondu se zdá, že se Spojené státy americké z poslední finanční krize zotavily a čekají je v roce 2013 optimističtější ekonomické vyhlídky než Kanadu i většinu západních států v Evropě.⁶ Americké exporty v podílu na celkovém HDP rostou a zisky amerických firem jako podílu na HDP dosahují také nejvyšších hodnot v dějinách. Největší překážkou se tak v americkém ekonomickém zotavení jeví dlouhodobější dluhová krize. Aby se americká vláda dokázala s největším veřejným zadlužením v historii země vůbec nějak vypořádat, bude potřebovat silnou a dynamickou ekonomiku.

V případě, že Spojené státy nezvládnou dostat svůj dluh pod kontrolu, hrozí oslabování pozice amerického dolaru jako nejpoužívanější měny v mezinárodním měnovém systému, ať už jako prostředku směny, zúčtovací jednotky pro ur-

čování cen nebo jako uchovatele hodnoty v podobě rezervní měny. Právě tato stěžejní pozice dolaru zatím umožňuje americkým politikům a ekonomům odklánět dopady pokračujícího zadlužování země na ostatní světové ekonomiky. Americká centrální banka (Fed) může díky jednostranným monetárním mechanismům „tlačení peněz“ (přesněji kvantitativnímu uvolňování) udržovat velmi nízkou úrokovou míru a stimulovat spotřebu, a tím i vnitřní ekonomický růst země. Nízké náklady na úvěry však vedou investory k půjčování v americké měně a přesunu dolarů do rozvíjejících se ekonomik, kde se díky vyšším úrokovým sazbám peníze zhodnotí. Tento příliv kapitálu však vytváří tlak na posilování těchto zahraničních měn a zhoršuje tím postavení místních exportérů. Centrální banky rozvíjejících se ekonomik jsou pak často nuceny devizově intervenovat proti posilování svých měn, což kromě inflace může vést i k roztáčení nebezpečné spirály měnových válek. Současná politika nabízí americké vládě potřebný čas k reformám a nastartování dlouhodobého růstu, z dlouhodobého hlediska je však neudržitelná. Kromě zvyšování dluhu je totiž ve světové ekonomice v oběhu stále více dolarů. Jednou proto musí dojít k poklesu jejich hodnoty (inflaci). Někteří experti, jako například Peter Schiff, se diví, že k tomu nedošlo už dávno. Schopnost americké vlády „ustát“ a především efektivně řešit současné zadlužení bude do značné míry záviset na pokračování dosavadního měnového systému, který dává USA konkurenční hegemunistickou výhodu. Ta však potrvá pouze do té doby, dokud nebudou vyslyšeny čínské požadavky na vytvoření nové světové rezervní měny, která bude zřejmě ve výsledku kombinací dolaru, eura, jenu a juanu, podobně jako fungoval evropský měnový systém EMU v rámci evropského hospodářského prostoru před zavedením eura.

Spojeným státům americkým bývá často vytýkána snižující se konkurenceschopnost, díky níž ztrácí ekonomické postavení lídra ve světovém obchodě. Postupná delokace americké

kých výrobních kapacit do zahraničí vedla k poklesu podílu amerických výrobků na světových exportech a ke zvyšování dovozu zejména čínských produktů do USA. Tento stav není problematický pouze pro vznik obchodního deficitu, ale též pro klesající výrobní základnu v USA, která může zhoršit inovační a technologický potenciál země (je prokázáno, že právě ve výrobě dochází k nejrychlejšímu vývoji a aplikaci nových technologií). Obchodní nerovnováha bývá často citována jako jeden z hlavních argumentů zastánců teze o vnitřním ekonomickém úpadku. Velkou roli v tom hraje obří řetězec Walmart, který prodává superlevné výrobky převážně chudým a střední třídě. Většina těchto výrobků pochází z čínských továren, které nahradily ty americké. S trochou nadsázky je tedy americký dělník vyhozený z práce kvůli zavření továrny na hračky ekonomicky donucen kupovat produkty z nově otevřené továrny na hračky v Číně, protože nemá práci a daný výrobek je opravdu hodně levný.

Pohled na tabulky nejznámějších značek a největších a nejziskovějších firem světa podle obrátu prokáže, že z 500 největších světových firem bylo v roce 2001 amerických 215, zatímco o deset let později pouze 146. Ačkoli si velké americké firmy dokázaly uchovat schopnost vyrábět zboží s vysokou přidanou hodnotou, zejména asijsí konkurenti je v tomto směru dotahují.

Při rostoucím zadlužení země jsou přitom výdaje na stěžejní programy na podporu konkurenceschopnosti ve školství, vědě a výzkumu či při výstavbě infrastruktury ohroženy budoucími úspornými opatřeními. Je třeba mít na paměti, že prostředky investované do vědy a výzkumu rostou v rozvíjejících se ekonomikách mnohem rychleji než v USA a ostatních západních státech. Podle Vědecké zprávy vydané organizací UNESCO indikátory sledující vědu a výzkum, počet vědeckých pracovníků nebo počet vydaných odborných publikací v rozvíjejících se ekonomikách ukazují na měnící se rovnováhu a pomalý pokles americké dominance v této oblasti.⁷ Pro

americkou ekonomiku to představuje reálné nebezpečí zhoršující se konkurenceschopnosti v dlouhodobém horizontu, a alarmující hlasy jsou tedy na místě.

V souvislosti s politickou krizí, která se vyhrotila v USA v okamžiku diskuse o zvyšování dluhového stropu v roce 2011, bývá často zmiňován problém paralýzy amerického politického systému v důsledku vyhocené polarizace politické scény. Četné studie poukazují na vyprazdňování politického centra a rostoucí vliv menších aktivistických skupin, které nutí politické kandidáty zaujímat extrémní politické názory, čímž zhoršují schopnost vládních institucí nacházet kompromisní a dlouhodobě stabilní řešení. Fareed Zakaria upozorňuje, že ideologicky extrémní názory se v historii americké politiky objevovaly vždy a hlavní rozdíl spatřuje v politické struktuře a nových pravidlech, která umožňují rozkvet specializovaných a úzkých zájmů v politických institucích. Zakaria identifikuje několik těchto změn: zaprvé změna rozdělení volebních okrsků ve prospěch bezpečnějšího rozdělení křesel pro většinu členů Sněmovny reprezentantů, které bez výrazného boje získávají buď demokratičtí, nebo republikánští kandidáti. Tento fakt mimochodem vysvětluje, proč se Obamovo drtivé vítězství v prezidentské volbě nijak neodrazilo na složení důležité dolní komory Kongresu, kterou stále ovládají republikáni. Zadruhé narůstající vliv menších aktivistických skupin na stranické primárky a konečně změna komplikovaných vnitřních jednacích pravidel Kongresu, která činí kompromisní legislativní řešení těžko dosažitelné.⁸

Kapitola Venduly Krumpholcové o prolomení pravidel financování volebních kampaní v soudním rozhodnutí *Citizens United versus Federální volební komise* je zařaditelná do této kategorie nových pravidel, které otevírají prostor pro lobbistické tlaky oslabující nezávislost zvolených politiků ve prospěch úzkých zájmových skupin a mohou zhoršovat funkčnost amerického politického systému, v němž podle otců zakladatelů

měl být omezen prostor pro nesmiřitelné názorové frakce. V rozporu s tímto pohledem Maxim Kucer ve své kapitole uvažuje nad tím, nakolik ústup od ideologicky čistých postojů Tea Party směrem k podpoře středovějších kandidátů, kteří jsou otevření kompromisnějším řešením, je, či není úpadkem americké demokracie. Jisté je, že kvalitní politická řešení, která mají potenciál zvrátit dluhový úpadek USA, se musí opírat o co nejširší nadstranická a dlouhodobá řešení, jejichž dosažení politická polarizace neprospívá.

Na obou stranách polarizované politické scény navíc stojí dva zcela odlišné pohledy na úpadek USA. Konzervativní Američané nahlízejí na současný vnitřněpolitický a společenský vývoj země jako na úpadek „národního charakteru“, jehož centrální myšlenku lze slovy Marka Steyna shrnout následovně: „Američané stojí tváří v tvář rozhodnutí, zda-li se přiklonit k původním principům americké myšlenky omezeného státu a ekonomicky soběstačného občana, anebo se přidat k ostatním západním zemím v jejich poslední fázi úpadku.“⁹ Tento typ argumentace je namířený zejména proti Obamově Americe, v níž se individuální úspěch a neregulovaný trh začínají dostávat do střetu s více sociální, kolektivněji orientovanou společností, pro kterou jsou nejdůležitější kvalitní veřejné školy zdarma, opravené mosty, fungující městská hromadná doprava či existenční zajištění těch nejchudších a nejpotřebnějších (nezaměstnané matky s dětmi, zdravotně postižení). Zastánci tohoto konzervativního pohledu kritizují rychle rostoucí zadlužení země v důsledku státních zásahů. Poukazují také na stále mocnější stát a na společnost, v níž je více a více občanů závislých na vládních benefitech, a označují ji za hrozbu pro vitalitu americké ekonomiky.

Levicová tvář politické scény, ztělesňovaná například hnutím *Occupy Wall Street*, taktéž kritizuje úpadek národního charakteru, ale zaměřuje se především na úpadek amerického snu o možnostech individuálního úspěchu. U kořenů tohoto

úpadku však nestojí sociálněji a silnější stát, nýbrž naopak propojení státu a finančních korporací a současný systém, v němž se sociální mobilita zhoršuje, protože nůžky mezi bohatou a chudou skupinou obyvatelstva se rychle rozevírají až na dnešní symbolický poměr 99 : 1, využívaný jako slogan hnutím Occupy. Ekonom Harvardovy univerzity Lawrence Katz v roce 2010 napsal: „Přemýšlím o americké ekonomice jako o velkém domě. Před 30 lety byl předmětem obdivu, ale během poslední generace se jeho charakter změnil. V horních patrech jsou byty čím dál tím větší, byty ve střední části jsou čím dál tím zmačknutější a nejnižší patra jsou zaplavená. Výtah nefunguje a tento rozbitý výtah je tím, co strhává nejvíc lidí dolů.“ Kapitola Barbory Čapinské analyzuje způsob, jak se státní establishment ve spojení s privátními korporacemi snaží hledat a prosazovat způsoby, jak tento levicový hlas utlumit, a toto omezování svobody projevu vnímá jako důležitý symptom úpadku americké demokracie.

Psychologický aspekt - USA jako bájný pták fénix?

Jedním z důležitých prvků pro postavení hegemonu v systému mezinárodních vztahů je také vůle a motivace tuto úlohu zastávat. A motivace plnit roli lídra Američanům rozhodně nechyběla a nechybí, i když mohou panovat určité pochybnosti o tom, jakým způsobem svoji vedoucí roli prosazovat. Způsob, jakým Američané zpravidla interpretují de Tocquevillovo pozorování amerických institucí a identity jako „výjimečné“ (*American exceptionalism*) či Henry Luceho označení budoucnosti v roce 1941 za „americké století“, dobře zachycuje všeobecně rozšířenou představu panující v americké společnosti, že celý svět chce to, co mohou Američané nabídnout, tedy demokratické liberální principy Ústavy a Základní listiny práv a svobod, excelentní průmyslové výrobky, technické dovednosti a možnost každého dopracovat se svou snahou

a pílí k úspěchu. Je pak americkou povinností tyto vymoženosti šířit ve světě pro dobro všech. Tento motiv poháněl americké ideály, důležitá politická rozhodnutí a potažmo též americkou ekonomiku od nepaměti.¹⁰ Naplňování „amerického století“ se stalo programem většiny prezidentů bez ohledu na jejich politickou orientaci, a to jak ve století 19., tak i 20. a 21.

Anglický výraz pro úpadek – *decline* – poskytuje druhou zajímavou překladatelskou a interpretační rovinu, kterou je využití tohoto podstatného jména i jako slovesa ke zdvořilému odmítnutí či nepřijetí. V přeneseném slova smyslu tak americká společnost diskusí o úpadku mobilizuje své síly, odmítá přijmout stav ztráty postavení své země a vlastní sebereflexí hledá způsob, jak tento pokles zvrátit ve svůj prospěch, stejně jako ani na právní úpadek firmy nelze nahlížet jako na něco veskrze negativního, protože uvědomělé vyhlášení úpadku může přinést firmě ozdravení, restrukturalizaci a vyvedení z krize. Ve fázi pomyslného mocenského sestupu totiž může vstoupit do hry tzv. „paradox předpovědi“,¹¹ neboli stav, kdy formulace předpovědi vede k destrukci této předpovědi, protože se jí začneme bát a děláme vše proto, aby se nenaplnila. To může vést i ke změně původní nastavené trajektorie vývoje americké politiky i ekonomiky. Samuel Huntington si všímá, že myšlenky formulované v různých vlnách přemýšlení o úpadku formulovaly tak děsivé předpovědi, které vedly ke změně politiky a zamezily tím reálnému úpadku USA.¹² Schopnost USA obnovit svou sílu (skrže vlastní reflexi) a zvrátit krizový trend je proto klíčová pro potvrzení jejich pozice jako globální mocnosti.¹³

Proti této úvaze, že zabývat se úpadkem může být motivační a pozitivní, stojí konzervativní postoj například poradce Mitta Romneyho Roberta Kagana, jenž se obává, že „Američané jsou v nebezpečí, že spáchají jako velmoc předčasnou sebevraždu tím, že přijmou neopodstatněný strach z úpadku své země“. ¹⁴ Zde je důležité vyzdvihnout důležitost Obamo-

va vítězství, protože lidé jako Robert Kagan prohráli spolu s Romneym, a nebudou se na formulaci americké politiky další čtyři roky významněji podílet.

Ať tak či tak, oběma postojům je společná snaha čelit tomuto úpadku vlastními úsilím. V oblíbené paralele amerického impéria k římskému Cullen Murphy konstatuje: „Americkou genialitou může být fakt, že vytvořila z obav z pádu Říma svou vlastní podstatu, kdy vědomě a trvale pracovala na vlastním přizpůsobování a proměně. Řím se rozplynul v historii jednou jedinkrát, Amerika to činí znovu a znovu. To je schopnost, díky níž přetrvává.“¹⁵ Myšlenka Ameriky jako bájněho fénixe, který upadá a znovu vstává, je tak přítomna i v současné vlně uvažování o úpadku.

Americká flexibilita a schopnost americké společnosti rychle se přizpůsobovat mohou být v současné vlně reflexe úpadku USA stejně nadějně jako doposud, protože umožní americké politice nalézt východiska ze současné krize, která je úpadkovým přemýšlením doslova protkána. Posílení argumentem, že dosavadní předpovědi úpadku selhaly, optimističtí odpůrci úpadkového myšlení zdůrazňují „americkou jedinečnost“, aby vyburcovali společnost k uchopení krize, v níž se bezpochyby USA nacházejí, jako příležitosti k proměně. O tomto problému pojednává podrobněji naše předchozí kniha *Dopady krize v euroatlantickém prostoru* vydaná v nakladatelství Dokořán v roce 2012. Joseph Schumpeter, významný ekonom z Harvardovy univerzity, ve 30. letech 20. století napsal, že krize jsou jako studená sprcha, zbaví ekonomiku neefektivnosti, ukáží, které struktury a principy stojí za to uchovat a nastaví podmínky pro změnu. Potvrdí-li se nejnovější signály oživení americké ekonomiky, bude zřejmé, že se tato psychologická dynamika pozitivně odrazila i v případě poslední ekonomické krize a že se Spojené státy už odrážejí ode dna posíleny a restrukturalizovány.